

МОНГОЛЫН МАЛ АЖ АХУЙН ТАЛААРХ ЯПОН СУДЛААЧИЙН БОДОЛ ЭРЭГЦҮҮЛЭЛ /ШҮҮМЖ/

*Б.Сэржав**

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр төрийн өмчийг хувьчлах үйл явц эхэлж, социализмын үеийн хөдөө аж ахуйн нэгдэл, сангийн аж ахуйнууд тарж, мал хувьд очсоноор хөдөөгийн малчдын аж амьдралд гүн гүнзгий өөрчлөлт гарав. Малчид хувийн өмчтэй болж, мал сүргийн тоо толгой өссөн хэдий боловч шилжилтийн үеийн нөхцөл байдлын улмаас малчдын нийгмийн асуудал олон талаар хурцдаж, ялангуяа сүүлийн жилүүдэд жил дараалан тохиолдож буй ган, зудын өмнө арга мухардахад хүрлээ. Улс орны хөрөнгө санхүүгийн хүндрэл нь хөдөө орон нутагт явуулах судалгаа шинжилгээний ажилд ч саад тотгор болж байгаа нь бодит байдал билээ. Ийм эгзэгтэй цаг үед манай улсын нүүдлийн мал аж ахуй, малчдын амьдралын талаар судалгааны ажлыг тасралтгүй явуулж, Монголын мал аж ахуйн бодит байдлыг танилцуулах талаар нөр их хүчин зүтгэл гаргаж ирсэн эрдэмтдийн нэг бол японы монгол судлаач Имаока Рёоко юм.

Осака гадаад судлалын их сургуулийн профессор Имаока Рёоко нь манай улсын мал аж ахуйн талаар 1980-аад оноос эхлэн дагнасан судалгаа явуулж эрдэм шинжилгээний олон бүтээл нийтлүүлж олны хүртээл болгожээ. Ялангуяа Монголын бэлчээрийн мал аж ахуйн уламжлалт арга ажиллагаа, хөдөөгийн нийгмийн асуудлыг судлах зорилгоор 1989 оноос хэрэгжүүлсэн монгол, японы эрдэмтдийн хамтарсан “Говь” төслийн судалгаанаас эхлэн өнөөг хүртэл жил тутам манай улсад хүрэлцэн ирж хээрийн судалгаа хийж ирлээ. Судлаач энэ хугацаанд Монголын нүүдлийн мал аж ахуйн төлөөлөл болгон, Баянхонгор аймгийн Богд сумын дөрөвдүгээр баг, Зүүн Богд уулын Цэлгэр хэсгийг сонгон авч тэндэхийн малчин ард түмний мал маллагаа, ахуй амьдралын бүхий л талыг хамруулсан гүнзгий суурь судалгаа хийж эрдэм шинжилгээний ажлын тайлангаа жил тутам нийтлүүлж ирсэн нь ихээхэн сонирхол татаж байна. Тухайлбал

1. “Судалгааны тайлан - 1990 он, Баянхонгор аймагт хийсэн судалгаа” /”Осака Гадаад судлалын их сургуулийн эрдэм шинжилгээний эмхэтгэл”, 2002/

* Б.Сэржав - ОУСХ-ийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан, доктор (Ph.D), дэд профессор

2. “Цэлгэр - 1999 оны зун - Сургуулийн салбар хаагдсан нь, хот суурин руу чиглэсэн урсгал - “ /”Монгору кэнкю” №18, Осака, 1999-2000, х.63-78/

3. “Цэлгэр - 2001 оны зун - Малчдын сэтгэлгээнд нэвтэрч буй капитализмын тухай ойлголт - “ /”Монгору кэнкю”, №19, Осака, 2001, х.80-95/

4. “Цэлгэр - 2002 оны зун - Зудын дараах алтны туйлшрал, нийслэлд шилжих туйлшрал -” /”Монгору кэнкю”, №20, Осака, 2002, х.74-91

5. “Цэлгэр - 2003 оны зун - Хур бороотой жил, Хоршоо дахин бий болох уу” /”Монгору кэнкю”, №21, Осака, 2003, х.89-110/ зэрэг юм.

Судлаач Р.Имаока судалгааны ажлаа явуулахдаа холбогдох тоо баримт, мэдээллийг өргөн хүрээтэй цуглуулж, судалгааны материал, мэдээллийг харьцуулан боловсруулах, нэгтгэн дүгнэх аргыг ашиглан санал дүгнэлт гаргажээ. Мөн холбогдох тулгуур баримт бичгүүдийг уншиж судлах, судалгааны объектод өргөн хүрээтэй анкетийн судалгааг жил бүр явуулах, ярилцлага сурвалжлагыг газар дээр нь хийх зэрэг аргуудыг ч ашиглажээ.

Судалгааны объектыг сонгон авахдаа байгалийн нөхцөл, эдийн засгийн бүсийн байршил, малчин ардын нийгмийн асуудлын хүчин зүйлийг харгалзан үзсэн байна. Мөн малчин өрхийн ам бүлийн тоо, бүрэлдэхүүн, мал малласан хугацаа, туршлага, тухайн орон нутагтаа амьдарсан хугацаа зэрэг өрхийн ерөнхий байдал; нутаг бэлчээрийн байршил, өвөлжөө хаваржаа, өвс ургамлын бүтэц, бэлчээрийн болон усны хангамж гэх зэрэг мал аж ахуй эрхлэх нөхцөл; зудын өмнө ба дараах үеийн малын тоо толгой, сүргийн бүтэц, мал сүргээ хорогдуулсан шалтгаан, зуд гангийн улмаас малчдын сэтгэл зүйд гарч буй өөрчлөлт, социализмын үеийн болон зах зээлийн эдийн засгийн үеийн малчин өрхийн аж амьдралын хэв маягийн тухай, зах зээлийн нийгмийн тухай ойлголт малчин ардын дунд хэрхэн бүрэлдэн, малчдын ахуй амьдралд нөлөөлөн тусч байгаа; аймаг, сум, багийн удирдлагын байдал, улмаар малчин өрхийн аж амьдралыг дээшлүүлэх, хөдөөгийн нийгмийн асуудлыг нааштайгаар шийдвэрлэхэд төр, засгаас юу хийх ёстой зэрэг болон бусад олон асуудлыг хөндөн үзжээ. Ингэхдээ Баянхонгор аймгийн Цэлгэрт хийсэн судалгаатай харьцуулан судлах зорилгоор Монголын хангайн бүсийн Сэлэнгэ, Булган аймгийн мал аж ахуй, газар тариалангийн бүс нутагт судалгаа явуулж, улмаар Улаанбаатарын зах зээлийн байдал, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, Баянхонгор болон

баруун аймгуудын малчдын шилижин суурышиж буй нийслэл хотын захын хорооллуудаар ч явж үзжээ.

Тэрээр судалгааны тайландаа “Зах зээлийн эдийн засагт шилжиж эхэлснээс хойших Монгол Улсын хөдөө аж ахуйн талаар явуулсан бодлого ямар байв аа? гэвэл нэгдлийг тарааж, малыг хувьчилснаас хойш хөдөө аж ахуйн бодлого гэж хэлж болохоор зүйл хэрэгжсэн гэж үү. Бие даасан мал аж ахуйг дэмжих ямар ч анхан шатны суурь үйл ажиллагааг авч хэрэгжүүлээгүй билээ. Малчдын өөрсдийн хүчин чармайлтаар л малын тоо толгой өссөн. Харин малчин ардын хөдөлмөр биеийн хүчний гар ажиллагаатай хэвээр үлдэж, улам хүнд хүчир болж ирсэн. Мөн мал өсөхийн хирээр байгальд учруулах хор нөлөөний эрсдэл ч улам их болж, түгшүүртэй байдал нэмэгдэж ирлээ. Зөвхөн малчдын уламжлалт арга ажиллагаагаар мал аж ахуйн бүтээгдэхүүндээ нэмүү өртөг шингээж, таваарлаг чанарыг нэмэгдүүлнэ гэхэд бэрхшээлтэй, түүнээс гадна сумын төвд наад зах нь хөргөгч, цаашлаад бүтээгдэхүүнээ боловсруулах барилга байшин ч байхгүй, тэгээд ч зах зээлдээ хүрэхэд дэндүү хол”¹ байгаа зэргээс цаашид мал аж ахуйг тэтгэн дэмжих засаг төрийн бодлого зайлшгүй шаардлагатай гэж дурджээ. Үүнтэй холбогдуулан дайны дараах Японы газар тариалангийн сэргэлтийн туршлагын талаар “дайнаас хойш, газрын шинэчлэл явагдаж тариачид хувийн эзэмшлийн газартай болсон. Улмаар хувьдаа хөрөнгө хуримтлуулан, эсвэл газар тариалангийн нэгдлээс зээл авч, орчин үеийн шинэ маягийн газар тариалан эрхлэх болж, механикжуулалт, цахилгаанжуулалт нэвтэрснээр газар тариалангийн хөдөлмөр хөнгөвчлөгдөх боломж нээгдэн, аж ахуйгаа ч өргөжүүлж чадсан юм. Ингэж амжилтад хүрсэн тариачид янз бүрийн барилга байгууламж, нэмэлт урамшууллын мөнгө хөрөнгө, холбооны болон зам тээврийн дэд бүтцийг ашиглаж үйлдвэрлэсэн илүү бүтээгдэхүүнээ орон нутгийн онцлог бүхий тусгай бараа бүтээгдэхүүн болгон боловсруулж, алс холын зах зээлд ч гаргаж борлуулж чадах болсон билээ”² гэхчлэн дурдсан нь мал аж ахуйн цаашдын хөгжилд санаа өгөх зорилго агуулсан үг болов уу.

1991 онд нэгдэл тарснаас хойш Цэлгэрийнхэн үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлж, бэрхшээлийг даван туулахын тулд хамтран 1992 онд хоршоо байгуулах, 1993 онд бага сургуулийн салбар нээх зэргээр хүчин чармайлт гаргасан хэдий боловч тэр бүхэн нь зах зээлийн шуурганд өртөж, үр дүнд хүрэлгүй талаар болж, улмаар жил дараалан ган зудын аюул тохиолдсон нь малчин ард түмний аж амьдралд хүнд цохилт өгч, арга буюу тэд нутаг усаа орхин сум аймаг, алтны уурхай, тэр ч байтугай

нийслэл Улаанбаатарыг бараадан нүүж байгаа бодит дүр зургийг тоо баримттайгаар хөндөн бичжээ. Энэ тухай одоогоос даруй 5 жилийн өмнө 1999 онд нийтлүүлсэн судалгааны тайландаа энэ асуудлын гол гогцоог хөндөж, “хүнс хоолоо үйлдвэрлэх нүүдлийн мал аж ахуйн аргаа халах уу, яах вэ гэдэг асуудал цаашид ч хэвээр байх болно. Энэ бол хувь хүний нуруундаа үүрэх асуудал биш, харин ард түмний өргөн оролцоотойгоор засаг төрийн түвшинд л шийдвэрлэвэл зохих асуудал мөн”³ хэмээн дүгнэн бичжээ. Мөн цааш нь шилжилт хөдөлгөөн зөвхөн хөдөөнөөс хот руу чиглэсэн малчдын нүүдлээр хязгаарлагдахгүй, хот суурин газарт ч хүүхэд, хойч үеэ чадвал Японд бүр цаашлаад Америкт явуулах юмсан гэх хүмүүс олон байгааг олж ажигласан судлаач “Малчид нь сум, аймгийн төв, Улаанбаатар руу, Улаанбаатарынхан нь Япон, Америк руу чиглэн урсаж байх шиг. Энэ улсад зах зээлийн эдийн засаг нэвтрэх тусам улс орны эзгүйрэл гүнзгийрч байна. Бүс нутагтаа үлдэж яаж ийгээд нутаг орноо өөд татая гэсэн бодолтой дээрх урсгалыг сөрж амьдарч байгаа хүмүүс ч байна. Ийм хувь хүмүүсийн хүчин чармайлтыг хүчээр нухчин урагшлах нийгэм гэдэг нь ер нь ямар нийгэм байж таарах вэ?”⁴ гэдэг асуудлыг дэвшүүлэн тавьсан байх юм.

Р.Имаока 2001 оны судалгааны тайландаа манай орны говийн болон хангайн бүсийн мал аж ахуйн байдлыг Баянхонгор, Сэлэнгэ аймгуудын жишээн дээр харьцуулан үзэж, малчин ардын оюун сэтгэлгээнд зах зээлийн нийгмийн тухай ойлголт хэрхэн нэвтэрч байгааг болон шилжилтийн үеийн нийгэм, эдийн засгийн бэрхшээл, ихэнх аймгийг хамран хэдэн жил дараалан тохиолдсон ган зудын гамшиг зэрэг нь малчдын оюун санаанд яаж нөлөөлж байгааг малчин өрхийн эдийн засгийн байдал, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн, ноос ноолуурын үнэ, байгаль цаг уур, орчны өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлийн жишээгээр судлан үзжээ. Тэрээр 2001 оны судалгааны тайландаа, “Цэлгэрийн малчид хоорондоо уралдах мэт машин худалдан аваад ноолуурын үнэ унаснаас болж өрөө төлж чадахгүйд хүрч сандарч мэгдэж байгаа дүр төрх нь дайны дараа хоорондоо уралдах мэт газар тариалангийн үнэ ихтэй машин техник худалдан авч механикжсан ядууралд орж зовсон Япон тариачдын байдалтай их адилхан байлаа. Машин худалдаж аваад наймаанд улайрч, мал, гэр орноосоо холдон явж буй тэрхүү дүр төрх нь мөнгө олохын төлөө хөлсний ажил олж хийхээр хот руу явж байгаа, мөн давхар аж ахуй эрхлэх болж газар болон гэр бүлээсээ хөндийрөн явж буй Японы тариачидтай ав адилхан байв. Өвс бэлчээр, мал сүрэг болон малчны хоорондын нарийн холбоо харилцаа руу үр ашиг гэсэн

ойлголтыг албадан оруулж, мөнгө гэсэн тоон ухагдахуунаар орлуулан авч үзэх нь хөрс боловсруулалтыг худалдан авах бордоогоор орлуулж, цагаан будааны ургацаас илүү газар тариалангийн нэгдлийн ажлын календарчилсан төлөвлөгөөг чухалчилж буй Японы тариачидтай адил байна. Түүнээс гадна үр хүүхэддээ сайн боловсрол олгоё гэх эцэг эхийн бодол нь ажил хөдөлмөр гэдэг бараа таваарт улам өндөр нэмүү өртөг шингээе гэх утгаараа хоорондоо нийцэж байна.

Би энэ зун малчдын яриаг сонсоод малчдын ухамсарт, хөдөө аж ахуйн үндэс болох амь нас гэдэг сэтгэлгээнээс илүүтэйгээр капитализмын тухай ойлголт хүчээ авч эхэлж байгааг ойлгож мэдсэн юм. Уул толгод, элсэн цөлийн малчид, цаашилбал, үр тарианы сан болсон бүс нутгийн тариачдын санаа сэтгэлд ч капитализмын тухай ухагдахуун нэвчин шингэж байгаа үйл явц, энэ бол глобалчлал гэгч зүйл мөн.

Харин 2 жил дараалсан зуд, энэ зуны ган, ямарч өршөөлгүйгээр доош унаж буй ноолуурын үнэ, энэ бүхэн нь капитализмын тухай ухагдахуунаар шийдвэрлэх боломжгүй зүйл байдаг юм гэдгийг малчдад хэлээд өгч байна”⁵ хэмээн онцлон тэмдэглэжээ.

Судлаачийн ажиглалтаар нэгдлийн үед туршлагажсан малчид

1.бэлчээрийн мал аж ахуйдаа хайртай хэвээр үлдэж,

2.тэнгэр цаг агаар, өвс бэлчээр, малаасаа нүд салгахгүй байж,

3.малаа гэсэн сэтгэлээр отор нүүдэл хийхээс эс төвөгшөөн, бас түүний дээр

4.урьд олон удаа алдсан ч хамтын хөдөлмөрийн зөв хэлбэрийг цуцалтгүй эрж хайя хэмээн зүтгэж байна. Энэ мэтчилэн мал сүрэг, хамтын хөдөлмөрийг үндэс болгож, капиталист сэтгэлгээнд авталгүйгээр, асуудлыг зөв шийдвэрлэх учрыг олж эхлээд байна.”⁶ Энэ явдал нь газар тариалангаа хэрчиж хаясан Японд газар тариалангийн үндсийг хамгаалж, хамтын хөдөлмөрийн зөв хэлбэрийг эрж хайж буй тариачдын цаг үргэлжийн практик туршлагатай ч мөн ойролцоо байгааг олж харсан байх юм.

“Монголын нүүдлийн мал аж ахуйн нийгэм бол нэгэнт биднийг тусгах толь биш. Угаасаа ч тийм байгаагүй юм” хэмээн онцлон дурдаад “Байгаль нь, хүн нь цог золбоотой тийм бүс нутгийн нийгмийг бий болгоход явал зохилтой вэ? гэсэн нийтлэг зорилго өвөрлөж, глобализмын далбаан дор бид бүхэн тэдэнтэй харилцан хамааралтай байгаа юм байна гэдгээ хүчтэй мэдэрсэн тийм зун байлаа”⁷ гэжээ.

Нэгдлийн тогтолцоо задарч малчин хүн хувийн малаа санаан дураар өсгөн үржүүлэх боломжтой болсон хэдий ч байгаль цаг уур, улс

орны нийгэм, эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан дээрх боломж ихээхэн хязгаарлагдмал байгааг тодорхой баримтуудаар тусган харуулж, өнөөгийн нөхцөлд малчин өрх айл доод тал нь хэдий хэмжээний малтай байвал аж амьдралынх нь түвшин тогтвортой байх боломжтой вэ? гэдэг талаас нь судалж үзсэн байна. Зохиогчийн дурдсанаар “Цэлгэрийнхний малын тоо толгойгоор аваад үзэхэд л наад зах нь 200 толгойгоос дээш малтай байхгүй бол, өөрөөр хэлбэл малын тоо түүнээс доош орвол байгалийн гамшиг, хүний амьдралын элдэв зовлон жаргал, өвчин гэх мэт нийгмийн чанартай асуудлыг даван туулах чадваргүй болж байна. Ийм мухардмал байдлаас ард түмнийг гаргахын тулд малчин ардын байр суурийг баримталсан хөдөө аж ахуйн бодлого шаардагдаж байна. Түүний тулд юуны өмнө, Монгол Улсын эрдэмтэд судлаачид байгаль, хүмүүнлэг, нийгмийн ухааны бүх салбарыг хамруулан нүүдлийн мал аж ахуйн бүс нутгийн суурин судалгааг явуулах хэрэгтэй байна. Хоёрдугаарт, ийм судалгааны үр дүнд тулгуурлаж, зах зээлийн эдийн засгийн үеийн ялагдагчдыг ялагчаар солих бодлого явуулах биш, харин зах зээлийн жинхэнэ логик мөн чанарыг баримталсан хөдөө аж ахуйн бодлого явуулж, малчдыг биеэ даагаад явж чадах тийм хэмжээнд хүргэх явдал шаардлагатай байна”⁸ хэмээн цохон тэмдэглэжээ. Хөдөө орон нутагт үйлдвэрлэл, борлуулалтын нэгдэл байгуулагдахыг хөхүүлэн дэмжих, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн үнийн доод хэмжээг тогтоож өгөх, бараа гүйлгээг хамгаалах зэрэг арга хэмжээ байж болохыг тайлбарласан байна.” 1988 оны үед хэрэгжиж байсан гэрээт үйлдвэрлэлийн тухайд ч дахин бодож үзэх шаардлага байгаа болов уу. Өөрөөр хэлбэл, малчин ардууд Улаанбаатар руу нүүж ирэхгүй байсан ч, орон нутагтаа амар жимэр амьдраад болоод байхаар тийм хөдөө аж ахуйн бодлого байхгүй л, өнөөгийн хамгийн том асуудал оршиж байна”⁹ гэжээ.

Монгол Улсад өнөөгийн байдлаар хөдөөгийн ард түмний боловсрол, сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн бодлого, өөрөөр хэлбэл хот хөдөөгийн ялгааг арилгах бодлого огт байхгүй байгааг цохон тэмдэглэж, хөгжингүй орнуудад оюутан явуулж сургахад ч Монголын хөдөөд боловсон хүчин бэлтгэх сэтгэл байхгүй, залуу сэхээтнүүд нь хөдөө явах бодолгүй. Тиймээс ч наад зах нь сайн эмч, багштай газарт очиж амьдрах сэтгэл малчдад төрж байгаа талаар бичжээ.

“Цэлгэрийн малчдын 10 жилийн байдлыг аваад үзсэн ч, нэгдлээс гарсан, хоршоо байгуулсан зэрэг нь зөвхөн идээд л амьдраад зогсохгүй харин хүний жишээтэй амьдрах баталгаатай болохыг л хүсч, бүс нутгийн

шинэ нийгмийг байгуулах гэсэн оролдлого байсан юм. Зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилт тэрхүү хүчин чармайлт оролдлогыг тэтгэж дэмжиж өгөх нь байтугай, харин ч нэг бүрчлэн дарж устгасаар ирсэн юм. Түүний үр уршгаар малчид сум, аймаг, нийслэл рүү шилжин суурьшиж эхэлсэн ч дахиад л тэндээс шахагдан гарахад хүрч байгаа гэж хэлж болохоор.

Хот болон хөдөө орон нутгийн ялгааг арилгахад чухам яавал зохистой вэ? Түүний тулд боловсрол, ард түмний сайн сайхан байдал ямар байх ёстой вэ? гэдэг асуудал тулгарч байна. Ардчиллаас хойших 12 жилийн хугацаанд ардчилал хэрхэн бэхжиж ирсэн хир хэмжээг үзэх шалгуур ч гэж хэлэхэд болох юм”¹⁰ гэжээ.

Судлаач дээрх дүгнэлтээ гаргахдаа Баянхонгор аймгийн Богд сумын бодит байдалд түшиглээд зогсохгүй, Монголын хөдөө аж ахуйн талаар судалгаа явуулж буй манай улсын болон гадаадын эрдэмтэд судлаачдын бүтээл судалгааг ажиглаж, олон улсын хурал зөвлөлтөөнд оролцон, судалгаа шинжилгээний ажлын болон хурал зөвлөлтөөний үр дүн, засаг төрийн бодлого шийдвэрийн хэрэгжилт бодит байдал дээр ямархуу байгааг ч анхааран үзсэн байх юм. Тэрээр 2002 оны тайландаа “Би Баянхонгор аймаг руу явахын өмнө Олон улсын Монголч эрдэмтдийн хуралд оролцсон бөгөөд миний хамрагдсан 4-р салбар хуралдаанаар тогтвортой хөгжлийн тухай хэлэлцүүлэг маргаан өргөн явагдсан юм. Харин Цэлгэрийн малчдын хувьд амьдралын үндсэн үйлдвэрлэл болох мал аж ахуй нь цаашид тогтвортой байж чадахгүй нь одоогоор бодитой болоод байгаа. Боловсрол, эрүүл мэндийг тулж өгөх гэсэн хоршооллын мөрөөдөл бүтэлгүй болж, хүмүүс боловсрол, эрүүл мэндийг хүсэхдээ тэндээс шилжин нүүж эхлээд байгаа. Малчид санаа сэтгэл амар малаа маллаж, хүний дайтай амьдрах баталгаатай нийгэм л байж чадаж гэмээ нь Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн суурь нь тэр болно гэж бодож байна. Чухам үүнийг хэрхэх вэ гэдэг асуудлыг ойлгохгүйгээр, тогтвортой хөгжлийн талаар хэлэлцэж хэрхэн чадах билээ”¹¹ хэмээн үзэл бодлоо тодорхой илэрхийлсэн байх юм.

Судлаач 2003 оны судалгааны тайландаа “Баянхонгор аймгийн Богд сумын Цэлгэрт хийж буй судалгааны ажил 1990 онд эхэлж, энэ жил 11 дэх удаагийн судалгаа явагдлаа. Улаанбаатараас баруун урагш 750 гаруй км зайтай уулархаг говьд орших энэ бүс нутагт ч 1990 онд ардчилал, 1991 оноос зах зээлийн эдийн засагт шилжих явц эхэлж, хуучин тогтолцоог халах үйл явдлын давалгаан түрэн орсоор ирсэн билээ. Харин тэр нутгийн малчин ардууд эдгээр өөрчлөлтийг идэвхгүй хүлээн авагчид төдий байгаагүй юм. Тухайн үед социалист

тогтолцооноос татгалзан, хоршоо шинээр байгуулж байсан билээ. Гэвч дэлхий дахины хэмжээний өөрчлөлт хүчтэй нөлөөлж, орон нутгийн жижиг хоршооны үйл ажиллагаа тэгсхийгээд унтарсан юм. 1990-ээд оны эхэн хагаст байгаль цаг уурын нөхцөл харьцангуй тааламжтай байсан хэдий боловч, сүүлийн хагаст цаг уурын өөрчлөлт ширүүсч, 1999 оны өвлөөс 2000 оны хавар мөн 2000 оны өвлөөс 2001 оны хавар жил дараалан зуд, 2002 оны зун ган гачиг болж, малгүй болсон малчид хөдөөгөөс хот сууринд шилжин суурьших, мөнгө олохоор алтны уурхайд очиж ажиллах, цөөн хэдхэн малаараа аж амьдралаа залгуулах зэргээр хүндрэл бэрхшээлтэй байдалд тулж очоод байна¹² хэмээн 90-ээд оноос хойших үйл явдлын тоймыг цухас дурдаад 2003 оны хавар зуд турхан бололгүй өнгөрч, хур бороо ч харьцангуй элбэгшин, өнгөрсөн жилүүдийн зуд гангийн гачаалд нэрвэгдсэн мал аж ахуйд сэргэх хандлага эхэлж байгааг ажигласнаа тэмдэглэсэн байна. Түүний зэрэгцээ хөдөөд хамтын хөдөлмөрийн зохион байгуулалтууд үүсч малчдын хоршоо, нөхөрлөл, бүлэг байгуулагдан, малчдын аж амьдралыг тэтгэх, малжуулах зорилго бүхий голдуу гадаад улс, олон улсын байгууллагын санхүүгийн дэмжлэг бүхий янз бүрийн төсөл хэрэгжиж, банк санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагаа ч идэвхжиж байгааг жишээ баримт татан авч үзжээ. Мөн 2003 оны 6-р сард хуульчлагдсан Газар өмчлөлийн хуулийг малчид хэрхэн хүлээн авч байгаа, уг хууль мал аж ахуйд яаж нөлөөлж болох зэргийг хөндөн үзжээ.

Малчдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор дээрх үйл явдлууд өрнөж байгаа хэдий ч бодитой үр дүн гарч малчин ардын аж амьдрал сайжраагүйг 90-ээд онд Цэлгэрт үйл ажиллагаа явуулж байсан “Үүрийн туяа” хоршооны дүрмийн зорилгоор жишээ татан өгүүлжээ. Тухайлбал, “Үүрийн туяа” хоршооны дүрэмд: Малын эмч нь мал эмчлэх, худаг, хашаа, тэжээл зэрэг байгалийн болзошгүй гамшгийг давах бодлого боловсруулж, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулна; эсгий хийх нь байгалийн болон мал аж ахуйн түүхий эдийг дээд зэргээр ашиглах зорилготой үйл ажиллагаа юм; дэлгүүр, шатахуун түгээх станц байгуулах нь бүтээгдэхүүнээ худалдан борлуулах, үйлдвэрлэл ахуй амьдралын хэрэгцээт зүйлсийг худалдан авах зэрэг таваарын гүйлгээний салбарыг өөрсдийн хүчээр эрхэлж, тэдгээр үйл ажиллагааг цаашид сайжруулан хөгжүүлэх үйл ажиллагаа; Салбар сургууль, эмчилгээ оношлогооны газар байгуулах нь бүс нутгийг бүх талаар хөгжүүлэх зорилготой үйл ажиллагаа бөгөөд орон нутгийн засаг

захиргаатай хамтран ажиллаж, боловсрол, соёл, эрүүл ахуйн байгууламжуудыг боловсронгуй болгох зорилт тавин ажиллана гэжээ.

Эдгээр нь нэгдлээс гарах үедээ малчид өөрсдөө гаргаж тавьсан нийгмийн асуудлууд бөгөөд энэ асуудал одоо ч үргэлжилж байгаа гэж хэлэхээс илүүтэй одоо болтол шийдвэрлэгдээгүй байгаа гэж хэлэх нь оновчтой болов уу"¹³ хэмээн тэмдэглэсэн байна. Энэ мэтчилэн профессор Имаока сүүлийн 10 гаруй жилд манай улсын мал аж ахуй ямархуу дүр төрхтэйгөөр өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж ирснийг малчин ардын аж амьдрал, мал сүргийн тоо толгой, байгаль цаг уурын байдал, засаг төрөөс явуулж буй бодлого цаашид тулгарах асуудал гээд олон хүчин зүйлийг хамруулан нарийн судалж, өөрийн санал дүгнэлтийг тусган жил дараалан нийтлүүлж олны хүртээл болгож ирсэн нь эрдэм шинжилгээний ихээхэн ач холбогдолтой болжээ гэж бодогдож байна.

Профессор Р.Имаока нь дурдсан цуврал тайлангаас гадна хэд хэдэн хамтын бүтээл, олон тооны судалгааны өгүүлэл, нийтлэлүүдийг уншигчдад толилуулж ирсэн билээ.

Эцэст нь тэмдэглэхэд Японы монгол судлал дэлхийн монгол судлалд ямагт манлайж ирсэн бөгөөд түүн дотор Японы эрдэмтэн судлаачдын Монголын эдийн засаг, нүүдлийн мал аж ахуйн уламжлал шинэчлэлийн асуудлаар туурвисан бүтээлүүд онцгой байр суурь эзэлдэг.

Ганц жишээ хэлэхэд тэртээ 30-аад жилийн өмнө Японы монгол судлалын нийгэмлэгийн шугамаар 1975-1977 онд манай улсад эрдэм шинжилгээний экспедицийг илгээн ажиллуулж, Ивамура Шинобу, Озава Шигэо, Накаэ Тошитака, Хагивара Жюмпэй, Миаки Такэши, Нагахори Кинзо, Танака Кацухико, Хасуми Харуо нарын нэрт эрдэмтэн профессоруудын бүрэлдэхүүнтэйгээр монголын түүх, хэл шинжлэл, мал аж ахуй, газар тариалангийн чиглэлээр судалгаа явуулсан байдаг. Энэ судалгааны хүрээнд эрдэмтэн К.Нагахори, Т.Накаэ, Т.Миаки нар Зүүн хараа, Хар хорины сангийн аж ахуй, Өмнөговь аймгийн Булган сум зэрэг газруудаар явж бэлчээрийн мал аж ахуйн байдал, малын ашиг шим, сүү, цагаан идээ боловсруулах уламжлалт арга технологи, газар ашиглалт, бэлчээрийн өвс ургамлын бүтэц зэрэгт өргөн ажиглалт судалгаа явуулж байжээ. Дээрхи судалгаанд оролцож явсан нэрт профессор Миязаки их сургуулийн Хөдөө аж ахуйн факультетийн Хүндэт профессор, бэлчээрийн ургамал судлаач Миаки Такэши, профессор Р.Имаокагийн судалгаанд хамтран гүйцэтгэгчээр удаа дараа оролцож ирсэн нь уг судалгааны үнэ цэнийг улам өргөж байна. Цаашилбал профессор Р.Имаокагийн энэ судалгаа нь Шига мужийн

их сургуулийн профессор нэрт монголч эрдэмтэн М.Онуки багшийн санаачлан зохион байгуулсан “Говь” төслийн бүрэлдэхүүн, түүний үргэлжлэл болохын хувьд ч нэн сонирхолтой юм.

Японы эрдэмтэн Р.Имаокагийн эдгээр цуврал тайлангууд болон мал аж ахуйн талаархи цуврал бүтээлүүд нь улс орны шилжилтийн үеийн мал аж ахуйн салбарын хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан олон асуудлыг зүй зохистой шийдвэрлэж, Монгол Улсын мал аж ахуйг хөл дээр нь хэрхэн босгох вэ гэдэг асуудлын өмнө тулж ирээд байгаа өнөөгийн нөхцөлд судлаач шинжээчээс аваад төр засгийн байгууллага, бодлого боловсруулагчид эрхбиш харгалзан ашиглавал зохилтой ул үндэстэй, чамбай судалгаа болсныг энд дахин онцлон тэмдэглэж байна.

ИШЛЭЛ, ЗҮҮЛТ

1. Имаока Р “Цэлгэр - 1999 оны зун. Сургуулийн салбар хаагдсан нь хот суурин руу чиглэсэн урсгал”, “Монгору кэнкю” №18, Осака, 1999-2000, х.74
2. Мөн тэнд, х.74
3. Мөн тэнд, х.76
4. Мөн тэнд х.76
5. “Цэлгэр - 2001 оны зун малчдын сэтгэлгээнд нэвтэрч буй капитализмын ойлголт” “Монгору кэнкю”, №19, Осака, 2001, х.94
6. Мөн тэнд, х.95
7. Мөн тэнд, х.95
8. “Цэлгэр - 2002 оны зун - Зудын дараах алтны туйлшрал, нийслэлд шилжих туйлшрал”, “Монгору кэнкю” №20, Осака, 2002, х.89
9. Мөн тэнд, х.90
10. Мөн тэнд, х.91
11. Мөн тэнд, х.91
12. “Цэлгэр - 2003 оны зун - Хур бороотой жил, Хоршоо дахин бий болох уу”, “Монгору кэнкю”, №21, Осака, 2003, х.89
13. Мөн тэнд, х.104